

FELSEFE DÜNYASI

2006/2 Sayı: 44

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:

Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

DEDE KORKUT KİTABINDAKİ AHLAKİ MESAJLAR*

İbrahim EMİROĞLU*

I. GİRİŞ

1. Dede Korkut'un Kişiliği

Dede Korkut, kısaca belirtecek olursak, Müslüman Türklerin atasıdır, öncüsüdür, keramet sahibi velisidir. Kısaca sahibidir. Oğuz'un manevi ve kültürel değerlerine sahip çıkarak, onların varlığını korumalarını, güçlü bir topluluk halinde nesillerini devam ettirmelerini kendisine mesele edinmiş; belki böyle bir görevi üstlendiği için çeşitli yerlerde dolaşmış, iz bırakmış önemli bir şahsiyet olarak görülmektedir.

Dede Korkut hakkında verilen bilgilerin çoğu, kaynaklarda verilen bilgilerin özü; onun, Yunus Emre, Nasrettin Hoca, Karacaoğlan ve Köroğlu gibi gerçekten yaşamış, halkımızın kültürüne ve değer yargılarına sözcülük etmiş, öldükten sonra da hayatı menkıbelere karışmış tarihi bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

Dede Korkut ad koyar, anlaşmazlıkları önler, öğüt verir, deyiş söyler, dua eder. Anlattıkları başlı başına destan olacak niteliktedir. Bu haliyle hikmet sahibi, her şeyi görmüş geçirmiş, olacakları önceden kestiren veya ilham ile bilen bir büyük şahsiyettir. Hanlar katında sözü geçen, herkese sözüünü dinleten Dede Korkut'un veli ve alp tipinin bütün özelliklerine sahip olduğunu; bunlardan başka müşavirlik, şeyhlik ve uzun ömürlülük gibi vasıflar taşıdığını görüyoruz.¹

2. Dede Korkut Kitabı

Dede Korkut Kitabının asıl adı *Kitab-ı Dede Korkut Ala Lisan-ı Taise-i Oğuzan* (Oğuzların Diliyle Dede Korkut Kitabı)'dır. Kitap on iki destansı hikâye ve bir mukaddimeden oluşmuştur. Hikâyeler Kuzeydoğu Anadolu dolaylarındaki Müslüman Oğuzların hayatını anlatır. Fakat destanlar İslamiyet öncesi dönemden de izler taşımaktadır.²

Dede Korkut'un günümüze kadar gelen 12 hikâyesi şunlardır:

1. Derse Han Oğlu Boğaç Han
2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması
3. Bay Büre Beğ Oğlu Bamsı Beyrek
4. Kazan Oğlu Uruz'un Tutsak Olması
5. Deli Dumrul

* Bu yazı, 26-30 Temmuz 2006 tarihleri arasında Bayburt'ta düzenlenen "Dede Korkut 12. Uluslararası Kültür-Sanat Şöleni"nde sunulan tebliğin gözden geçirilmiş metnidir.

* Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Miyasoğlu, Mustafa, *Dede Korkut Kitabı*, Ankara 1999, s. 9-11.

² Bugün elimizdeki iki nüshanın Akkoyunlu Devleti'nin çökmeye başladığı dönemlerde yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Nüshalardan biri tamdır ve Almanya Dresten Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Altı hikâyenin bulunduğu eksik bir nüsha ise Vatikan'dadır. (Gökay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. I-III, XLI)

6. Kazılık Koca Oğlu Yeğenek
7. Kanlı Koca Oğlu Kan Turah
8. Tepe-Göz
9. Beğil oğlu Emre
10. Uşun Koca oğlu Segrek
11. Salur Kazan'ın Esir olması
12. İç Oğuz, Dış-oğuzun başkaldırması

Bu hikâyelerin 8 tanesi, iç ve dış savaşlara aittir, 2 tanesi aşk macerasını dile getirir, 2 tanesi de mitolojiktir. Fakat hepsi birden, Türk dünyasını en gerçek biçimde yansıtır. Kitapta üstün bir anlatım gücü, destansı bir üslup, yaşayan diri bir Türkçe ile Türk soyunun kahramanlığı, uygarlığı, ahlakı, dinî gelenekleri ve yaşamları dile getirilir. Türk mitolojisinin kaynağını, Dede Korkut masalları veya destanlarının oluşturduğu söylenebilir.

Eğer bir sanat eseri, her çağın insanlarının hayatlarına, düşüncelerine denk düşüyorsa, ölümsüz demektir. Dede Korkut destan-masalları, böylece gerçek bir sanat eseri olduklarını çağımıza kadar tazeliğini yitirmeden gelmeleriyle ispatlamışlardır.

Dede Korkut Kitabında **İslami unsurlar** yoğun bir şekilde yer almaktadır. Hikâyelerde Müslümanlığın temelini dayanan inanışları, menkıbeleri, İslam Tarihiyle ilgili kişileri ve unsurları, bunların hayatına dair bilgileri bulmak mümkündür. Kitabın (hemen bütün Müslüman yazarların genelinde olduğu) gibi besmele ile başlaması, Oğuz Beylerin kelime-i şahadet getirmeleri, arı sudan abdest alıp iki rekat namaz kılmaları, adı görklü Muhammed'e salavat getirmeleri, Mushaf'a ve Allah'ın adı üzerine yemin etmeleri, İsm-i Azâm duasının geçmesi, âmennâ ve saddaknâ denilmesi, dua edilmesi, geçen çoğu duanın Kur'an-ı Kerim'e dayanması; bu dualarda Allah'ın Aziz, Cebbar, Kadir, Kahhar isimlerinin anılması, sadaka ve nezire yer verilmesi; halifelerin, Hz. Ayyşe, Fatma, Hasan ve Hüseyin'in anılması, meleklerden Cebrail ve Azrail'in yer alması; Müslümanlığa sadık kahramanlar olarak kafirlerle savaşılması, şehir veya kalelerin alınmasının ardından kiliselerin yerine mescitlerin yapılması, Hz. Adem ve Hz. İbrahim Peygamberlere atıflarda bulunulması; Nuh'un eşiği, yeşil donlu Hızır, Musa Kelim'in asası, Adem'in Cennetten kovulması, Nemrut ve Firavun konularının ele alınması; ... bunlardandır.³

Destanlarda, yoğunlukla, ideal Oğuz Alp'inin nasıl olması gerektiği anlatılsa da Alplerin başına gelen olaylardan herkese pay düşmektedir. Büyüklüğün ve güçlülüğün erdem ve hünere bağlı olduğu her fırsatta belirtilmiş. Düşmana karşı savaşmak da yiğitliğin, büyüklüğün göstergesidir. Verilen dersler veya mesajlar bu kadarla da kalmamaktadır. Bunların bir kısmı doğrudan devlete ve yöneticilere, bir kısmı da millete verilmek istenen derslerdir

1- Devlete Verilen Öğütler:

Destanlarda, genel bir ilke şeklinde, Oğuz birliğini devam ettirme fikri işlenmiştir. Bu birliği devam ettirebilmek için devlete ve devlet adamlarına;

- Ekonomik güce sahip olma,

³ Geniş bilgi için bkz. Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CCLX-CCLXXXIX.

- Hüner ve erdem sahibi olma,
 - Buyruk almanın gereği anlatılmıştır.
- Ayrıca Alplere de şöyle öğütler verilmektedir:
- Ok atmada ve yay çekmede hünerli olmak
 - Düşman ile savaşta üstün gelmek
 - Ülkesine sahip çıkmak
 - Zengin ve eli açık olmak
 - Soylu olmak ve soyunu küçük düşürmemek.

2- Halka Verilen Öğütler:

Destanlarda halka, Alpler kadar yer verilmese de, hem çoban gibi kahramanlarla hem de örnek Alplerle şu dersler ve mesajlar verilmiştir:

- Devlete sadık olmak
- Misafirperver olmak
- Dedikodu yapmamak
- Dürüst olmak
- Korkak olmamak
- Çocuğunu iyi yetiştirmek ,
- Üstüne düşen görevi yerine getirmek
- Eşine sadık olmak
- Ana babaya hürmet etmek ...

Dede Korkut Kitabında anneye babaya, vatana sevgi, anayurda sadakat, mertlik, dönmezlik, kahramanlık ve eğilmezlik gibi önemli özellikler tekrar tekrar işlenir.⁴

Dede Korkut Kitabının birkaç (teknik) özelliğine işaret ederek Giriş'i burada bitirmek istiyoruz. Kitapta:

- "At ayağı çabuk, ozan dili çevik olur" gibi ifadeler,
- bazı söz kalıpları,
- bazı değer sözcükleri (Kâfir sözcüğü),
- (yorumlamakta zorlandığımız "kavat" ve "kavat oğlu kavat" gibi) bazı sövgü sözcükleri,
- dua etme, salavat getirme, Kur'ân'a el basma,
- hayvan kesip ikramda bulunma,
- ve ölümlü dünya vurgusunun yapıldığı şu mısralar sıkça tekrarlanmaktadır:

Hani dediğim bey erenler
Dünya benim diyenler
Ecel aldı yer gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimli gidimli dünya
Ahir son ucu ölümlü dünya !

⁴ Kemal Abdullah, *Gizli Dede Korkut*, Türkiye Türkçesine aktaran: Ali Duymaz, İstanbul 1997, s. 24, 107-108

Dede Korkut Kitabında bir hayli vecizemsi ifadelerle de karşılaşırız. Bunlardan birkaç örnek vermekle yetinelim:

“Derin olsa batırır, kalabalık korkutur, at işler, el övünür, yayan erin ümidi olmaz”

“Aslan yavrusu yine aslandır.”

“Eski dutun biti, öksüz oğlanın dili acı olur.”

“Uyku küçüçük ölümdür.”

Dede Korkut Kitabında nesirle şiir zevki iç içe girmektedir. Okuyucu ikisinden de zevk alma imkanı bulmaktadır. Kısacası, Dede Korkut Destanları kahramanlık destanıdır. Oğuz Cengaverlerinin cesaretini, yiğitliğini, mertlik ve sadakatini terennüm eden bir abidedir.

Bu öneminden dolayı Türk Edebiyatı Tarihi'nin en büyük alimi Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün belirttiğine göre, bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız yine Dede Korkut ağır basar. O, milli bir destandır. Bu kitabı okuyan ve hazmeden her Türkün kolay kolay yolunu şaşırmayacağı kolaylıkla söylenebilir.⁵

II. DEDE KORKUT KİTABINDAKİ AHLAKİ MESAJLAR

1. Ahlakın Kaynağı

Dede Korkut, temelde, İslâm ahlakının değer yargılarını yansıtır. Kitapta, İslami motiflerle ahlaki motifler sıkça işlenir. Ahlak pek üstün bir değerdir. Kahramanlar yalan, hile ve kovuculuk bilmezler. Bu düşündüklerini ancak kafir düşmanlarına yakıştırırlar. Hemen her hikâyenin sonunda dualarla Dede Korkut, Allah ve Peygamber sevgisini dile getirir, temiz imanı över, iyi dileklerde bulunur, bu duaya amin diyenlerin didar (yani cennette Allah'ın cemalini) görmesini diler. Birçok hikâyede peygamberler tarihinden ve İslam büyüklerinden söz edilir. Düşman karşısında çaresiz kalanlar ya Allah'a sığınır, ya Hızır, imdadına yetişir, yol gösterir; yahut da meleklerden yardım görür. Tabi hepsi de niyetlerine göre karşılıklarını alırlar. Niyeti temiz olanlar iyi karşılık görür. Azıp, belaya uğrayanlar, sırf savaşmak için savaşan ya da içki başına vurup da sefere çıkanlardır. Bunların kurtulması, arı sudan abdest alınarak çıkılan seferle mümkündür. Bu sefer sonunda kafir ordusu dağıtılır ve kilisesi cami yapılır; oğlu-kızı olamayanlar, bir ağzi dualının duasını almak için kurbanlar keser, ziyafetler tertiplerler.⁶

Destanlarda dini ve ahlaki ölçüler Oğuz topluluğunun üyelerini “ne yapılmaz” prensibine bağlı olarak güçlendirmek ister. Ne yapılmaz prensibi diğer taraftan “ne yapılabilir” dünyasına da sevk eder. Hem hukuki yasaklar hem de ahlaki yasaklar, toplumu tamamıyla kuvvetlendirmek maksadını güder ve aslında maneviyat ve yapı bakımından toplumun tamlığını, iç bütünlüğünü, manevi tek renkliliğini koruyup saklamaya hizmet eder.

Destanda izleri bir şekilde kalmış hukuki yasaklar aşağı yukarı şunlardır:

⁵ Ergin Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul 1971, s.10-14 (Önsöz). Bundan sonra esas aldığımız Ergin'in bu kitabının metnin içinde sadece sayfa numaraları gösterilecektir.

⁶ Miyasoğlu, Mustafa, *Dede Korkut Kitabı*, Ankara 1999, s. 17.

1. Kan bağıını, akrabalığı engelleyen yasaklar
2. Örf ve adetlere karşı mücadele imkânı vermeyen yasaklar
3. Toplum üyesinin öldürülmesi yasağı
4. Kabile içi nifak yasağı
5. Şahıs menfaatlerini toplum menfaatlerinden üstün tutma yasağı
6. Merkezi hâkimiyete isyan yasağı
7. Tabiat-medeniyet mücadelesinde, ne şekilde olursa olsun tabiata dönüş yasağı

Ahlaki yasaklar ise hukuki yasaklar gibi bütün toplum hayatına değil, bu toplumun üyeleri arasındaki ilişkileri düzenlemeye hizmet eder. Ahlaki yasaklar olarak şunları saymak mümkündür:

1. Babaya itaat etmeme yasağı
2. Yalan söylememe yasağı
3. Kızın oğlana görünmesi yasağı
4. Yalnız karar alma yasağı

Bu yasaklar çerçevesinde kalan toplum üyesi bu şekilde toplumun bütünlüğü içinde eritilir ve toplumun itibarlı, sadık bir üyesi haline gelir.⁷

Dede Korkut, hep iyimserlik ahlakını işler. Örneğin, lapa lapa karlar yağsa yaza kalmaz. Onun şu ifadelerinde teslimiyetçi, mütevekkil bir din anlayışıyla karşılaşırız ki bunlar Stoa ahlak anlayışıyla örtüşmektedir: “Allah Allah demeyince işler düzelmez, Kadir Tanrı vermeyince el zenginleşmez. Ezelden yazılırsa kul başına kaza gelmez, ecel vakti ermeyince kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıkan can geri gelmez.” (s. 1) “Kazan şöyle der: ... Yedi gün ben Kazan’a mühlet ver, yerde ise oğlu çıkarayım, gökte ise indireyim, bulursam buldum, bulmaz isem Allah verdi Allah aldı neyleyeyim, gelip kara feryadı seninle beraber eyleyeyim.” (s. 109) Segrek de büyük kardeşine şöyle der: “Karanlık gece içinde yolu kaybetsem ümidim Allah’tır.” (s. 212)

Şu benzer ifadeler de, olaylarda **dini ahlakın** ve **maneviyatın** kendisini nasıl tezahür ettirdiğini göstermektedir: “Kudretli Oğuz Beyleri arı sudan abdest aldılar, ak alınlarını yere kodular, iki rekat namaz kıldılar, adı güzel Muhammed’i yad ettiler.” (s. 50, 92)

“Kazan, ‘Yaratan Allah’tan medet’ dedi. Yağız al atından yere indi, akıp giden arı sudan abdest adlı. Ak alınını yere kodu, namaz kıldı, ağladı, kadir Mevla’dan dilek diledi, yüzünü yere sürdü, Muhammed’e salavat getirdi. (s. 115)

“Kazan Bey gördü ki kafir çok yaklaştı. Atından indi, arı sudan abdest aldı, ak alınını yere koydu, iki rekat namaz kıldı, adı güzel Muhammed’i yâda getirdi, kara dinli kafire göz kararttı, haykırdı, at sürdü, karşı vardı, kılıç vurdu.” (s. 103)

“Kan Turalı adı güzel Muhammed’e salavat getirdi. Boğanın alınına öyle bir yumruk vurdu ki boğayı kıcı üzerine çöktü.” (s. 142)

“Kan Turalı, bre kafir, aslanını koyuver gelsin dedi. Kara, çelik öz kılıcım yok ki kapıştığı zaman ikiye biçeydim. Sana sığındım cömertler cömerdi, gani Allah medet dedi. Adı güzel Muhammed’e salavat getirdi, aslanın alınını gözetip öyle bir yumruk vurdu ki, yumruk çenesine dokundu, ufalttı.” (s. 145)

⁷ Kemal Abdullah, *Gizli Dede Korkut*, s. 107-108.

“Kan Turalı ayağa kalktı dedi: yaradan kadir Mevla’ya sığındım, bir erkek deveden döneymim mi? İnşallah bunun da başını keseyim dedi.” (s. 147)

“Kan Turalı adı güzel Muhammed’e salavat getirdi, deveye bir tekme vurdu. Deve bağırdı. Bir daha vurdu, deve ayağı üzerinde duramadı yıkıldı. Basıp iki yerden boğazladı.” (s. 143)

“Kan Turalı yeri öptü, der: Âmennâ ve saddaknâ, maksudumuz Hak Teala katında hasıl oldu deyip arı suda abdest aldı, ak alnını yere koydu. İki rekât namaz kıldı. Atına bindi adı güzel Muhammed’e salavat getirdi, kara elbiseli kafiye at sürdü, karşı vardı.” (s. 151)

“Kazılık koca oğlu Yigenek, taze yiğitçik, Yaratan Allah’a sığındı, ölümsüz mabudu övdü, der:

Yücelerden yücesin, kimse bilmez nicesin

Aziz Allah sen anadan doğmadın

Sen babadan olmadın...

Birliğine sığındım Rabbim, Kadir Allah

Medet senden

Kara elbiseli kafiye at tepiyorum

İşimi sen yoluna koy ! (s. 165)

Tepegöz, boynuzu kaldırıp yere çaldı der:

Oğlan kurtuldun mu ? Basat der:

Tanrım kurtardı..

Tepegözün dört ayrı hamlesi karşısında “oğlan kurtuldun mu sorusuna” Basat aynı cevabı vererek “Tanrım kurtardı” der. (s. 179-180)

“Begil’in oğlu şöyle der:

Ela gözlü üç yüz yiğidini bana ver arkadaşlığa

Muhammed dini yoluna savaşıyorum senin için. (s. 193)

Begil’in oğlu Emre şöyle der:

Yücelerden yücesin Yüce Allah

Kimse bilmez nicesin Güzel Allah ..

Birliğine sığındım Aziz Allah

Ya âsi, melun kafir

Sen putlarına yalvarıyorsan,

Ben alemleri yoktan var eden Allah’ıma sığındım dedi.

Hak Teala Cebrail’e buyurdu ki: Var, şu kuluma (Begil oğlu Emre’ye) kırk er kadar kuvvet verdim dedi. Oğlan kafiri kaldırdı yere vurdu. Burnundan kan düdüğü gibi fişkırdı. Sıçrayıp şahin gibi kafirin boğazını eline aldı. Kafir der: Yiğit, aman, sizin dine ne derler, dinine girdim dedi. Parmak kaldırıp şahadet getirip Müslüman oldu. Geri kalan kafirler bilip meydanı bırakıp kaçtı.” (s. 199)

Söz konusu kitapta maneviyât, yiğitlik, fedakarlık ve aile temaları sıkça işlenir. Örneğin, ölüme meydan okuyan Deli Dumrul ölümle uzlaşma yolları arar. Kendisini

yüksek maneviyatı, riyasız hareketleri, kahramanlığı ve sevimli hanımının âli-cenaplığı, aile sevgisi yolundaki fedakarlığı neticesinde o, ölüme galip gelir.⁸

Dede Korkut'la onun temsil ettiği İslami değerler karşısında umursamaz tavırlar takınan Deli Dumrul, Deli Karçar ve Aruz Koca sonunda ya tövbe eder yahut çok ağır belalara uğrarlar. Tepegöz ise, bütün bir bela gibi gelir, Oğuz'a felaket getirir ve gözüm gözüm diyerek inler ölür. Bunun hikâyesi ötekilere göre semboliktir ve uygunsuz davranışların akıbetinin ne olacağını gösterir.⁹

Ahlaktaki dini boyut ve maneviyatın rolünü gösterdikten sonra şimdi de asıl konumuz olan ahlaki mesajlara geçebiliriz. Bu mesajları kötü ahlaki vasıflar, güzel ahlaki vasıflar başlıkları altında işleyeceğiz.

2. Kötü Ahlaki Vasıflar

a- Dünya Malı ve Hırsı

Bir insanın Karadağ büyüklüğünde malı olsa onu toplar, yığar ve daha fazlasını ister; fakat ne yazık ki, onu yiyemeden ölür veya nasibinden fazlasını yiyemez. (s. 2) Öyleyse dünya malına karşı insanın hırs içinde olmaması gerekir.

İnsan dünya malına dalıp, yiğitliğine güvenip, ölümden gafil olmamalıdır. Deli Dumrul hikâyesinde ölüm meleği karşısında hassas olma gereği işlenir. (s..122 vd.)

Destanlarda bir hayli tekrarlanan şu mısralar da dünya malına kanmamaya, dünya hırsına kapılmamaya çağıran ifadelerdir:

Hani övdüğümüz bey erenler

Dünya benim diyenler

Ecel aldı yer gizledi

Fani dünya kime kaldı

Gelimli gidimli dünya

Son ucu ölümlü dünya. (s. 51, 120, s. 230 vs)

b- Kibir

Dede Korkut Kitabında, kibri bırakıp alçak gönüllü olmak telkin edilir. Ona göre, tekebbürlük eyleyeni (yani büyüklük taslayanı) Allah sevmez. (s. 2)

c- Yalan ve İftira

Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek Destanında yalancılık, önemli bir temayı oluşturur. On altı yıl geçmesine rağmen Beyreğin yaşayıp yaşamadığı hala bilinmemektedir. Bir gün Beyreğe sözlü olan (Pay Piçen Bey kızı Banu Çiçek'in kardeşi) Deli Karçar, Bayındır Han'ın divanına gelir, dizini çöker ve şöyle der: "Devletli Hanın ömrü uzun olsun, Beyrek sağ olsa on altı yıldan beri gelirdi; bir yiğit olsa dirisi haberini getirse, sırmalı elbise, cübbe, altın akçe verirdim. Ölüsü haberini getirene kız kardeşimi verirdim dedi. Böyle deyince, murada maksuda ermesin, Yalancıoğlu-Yaltaçuk der: Sultanım ben varayım ölüsü-dirisi haberini getireyim dedi.

⁸ Kadının, erkeğin güvenliği uğrunda fedakarlık göstermesi aslında Dede Korkut boylarının hepsine has olan bir hususiyettir. Bu özellikler Burla Hatun, Selcen Hatun, Dirse Hanın hanımı gibi kadın şahsiyetlerde kendini gösterir. (Cemşidov, Şamil Allahverdi, *Kitâb-ı Dede Korkud*, Haz. Üçler Bulduk, Ankara 1990, s. 81)

⁹ Miyasoğlu, *Dede Korkut Kitabı*, s. 17.

Meğer Beyrek buna bir gömlek bağışlamıştı, giymezdi saklardı, vardı, gömleği kana mana baturdı, Bayındır Hanın önüne getirip bıraktı, Bayındır Han der: Bire bu ne gömlektir? (O da yalan uydurarak) Beyreği Kara Derbent'te öldürmüşler, işte delili sultanım dedi. Gömleği görünce beyler, hüngür hüngür ağlaştılar, feryat figana girdiler...” (s. 72)

Yalan ve iftira ile ilgili bir başka olay da şöyle anlatılır: “Baba Kazan geldi, oğlu Uruz’u bıraktığı yerde bulamadı. Halbuki o esir olmuştu. A beyler, oğlan nereye gitmiş olabilir dedi. Beyler (yalan söyleyerek) der: Oğlan kuş yürekli, kaçıp anasına gitmiştir. Kazan karardı, döndü: Beyler Allah bize bir hayırsız oğul vermiş. Varayım onu anasının yanından alayım, kılıç ile paralayayım. Altı bölük edeyim, altı yolun ayırımında bırakayım, bir daha kimse yaban yerde arkadaş koyup kaçmasın.” (s. 105)

Dede Korkut Kitabının ilk hikâyesi olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanı, ana tema olarak, iftirayı ve kötülüğe iyilikle karşılık vermeyi içermektedir. (s. 8-27) Sözkonusu hikâyede, kırk namert; Dirse Han’a oğlu Boğaç için “senin oğlun kötü çıktı, hayırsız çıktı.” (s. 16) diyerek iftira atmakta ve babasını oğlunun üzerine salmaktadırlar.

Beyrek Boyunda Yalancıoğlu Yaltaçuk bu olumsuz ahlakın en bariz temsilcisidir. Atalar “yalan, emekler yürümez” demiştir. Destanda yalancının yalanları kağıttan ev gibi bir bir dağılır, acı ve sert hakikat yalana galip gelir ve böylece hakikat Yaltaçuk’un cezalandırılmasında kendini gösterir. Esirlikten kurtulmak için Beyrek, kafir kızına yalan vaatte bulunur; fakat bu yalanı Beyrek’e pahalıya patlar. Beyrek’in ölüm sebebini bu yalanla ilgili görmek gerekir.¹⁰

Dede Korkut Kitabında ispiyon etme, daha ziyade kafirlerin özellikleri olarak gösterilir ve şu örnekte olduğu gibi ayıplanır: “Beyrek kırk yiğit ile yiyip içip oturuyorlardı. Murada maksuda ermesin, kafirin casusu bunları casusladı, Bayburt Beyine haber verdi.” (s. 55, 70)¹¹

d- Kızmak

Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı destanda çoban, Kazan’a şöyle der: “Dün değil evvelki gün evin buradan geçti. İhtiyarcık anan kara deve boynunda asılı geçti. Kırk ince belli kızı ile helâlin boyun uzun Burla hatun ağlayarak şuradan geçti. Kırk yiğit ile oğlu Uruz, başı açık, yalın ayak kafirlerin yanında esir gitti. Tavla tavla koç atlarına kafir binmiş. Katar katar develerini kafir yedekte çekmiş. Altın akçeni bol hazineni kafir almış.” Çoban böyle deyince Kazan ahhh etti, aklı başından gitti, dünya alem gözüne karanlık oldu ve şöyle dedi: “Ağzın kurusun çoban, dilin çürüsün çoban, Kadir (Mevlam) senin alnına bela yazsın çoban!” Kazan Bey böyle söyleyince çoban der:

Ne kızılıyorsun bana ağam Kazan

Yoksa göğsünde yok mudur iman! (s. 38)

¹⁰ Kemal Abdullah, *Gizli Dede Korkut*, s. 122

¹¹ Kazan Bey oğlu Uruz Bey’in esir olduğu destanda da buna benzer şu ifade geçer: “Meğer başı açık Tayan Kalesinde, Aksaka kalesinden kafirin casusu var idi. Bunları görüp Tekfura geldi... (s. 99)

Böylece burada, çobanın ağzından, musibetler karşısında şoke olmamak, soğuk kanlı olmak telkin edilir.

3. Güzel ahlaki Vasıflar

a- Güzellik

Şu ifadelerden, Dede Korkut Kitabında, estetik unsurların kullanımı, insanların güzel bakıp, güzel düşünüp, güzel eylemeleri ve Müslümanların kendi dini ve ahlaki değer ve güzelliklerinden hoşnut olmaları ile ilgili mesaj verildiği anlaşılmaktadır.

“Ağız açıp över olsam üstümüzde Tanrı güzel. Tanrı dostu, din ulusu Muhammed güzel. Muhammed’in sağ yanında namaz kılan Ebu Bekir Sıddık güzel. Âhir otuzuncu cüz başıdır Amme güzel. Hecesinde cüz okunsa Yasin güzel. Kılıç çaldı, din açtı erlerin şahı Ali güzel. Ali’nin oğulları Peygamber torunları, Kербela ovasında Yezidiler elinde şehid oldu Hasan ile Hüseyin iki kardeş beraber güzel. Yazılıp düzülüp gökten indi, Tanrı ilmi Kur’ân güzel... Osman güzel, Tanrı evi Mekke güzel, oraya gelen hacı güzel, Cuma güzel, hutbe güzel, kulak verip dinleyince ümmet güzel, minarede ezan okuyunca müezzin güzel, eşinin karşısında oturan helalli güzel, baba güzel, ak sütünü doya doya emzirse ana güzel, sevgili kardeş güzel, cümle alemleri yaratan Allah güzel.” (s. 4)¹²

b- Doğruluk

Şu örnekte, kişisel menfaat için doğruluktan ayrılmamak gerektiği mesajı verilmektedir.

“(Salur Kazan Esir Olup Oğlu Uruz’un Çıkardığı Destanda) Tekfur ve avnesi dediler: Ant iç ki bizim memleketimize düşmanlığa gelmeyesin! Bizi öv, Oğuz’u yer seni bırakıverelim dediler. Bunun üzerine Kazan:

Kara kılıcımı çal boynuma, kes başımı

Kılıcından sapacağım yok

Kendi aslımı, kendi kökümü yermem yok.

Vallah-billah doğru yolu görür iken eğri yoldan gelmeyeyim dedi.” (s. 220, 226)

Şu örnekte de Beyrek’in, ölüm pahasına da olsa istikametten ayrılmadığı, Beyine karşı doğruluk ve vefa üzere olduğu anlatılmaktadır:

“(İç Oğuz’a Dış Oğuzun asi olup Beyrek’in öldürüldüğü destanda) kırk elli yiğit kara giyip Kazan Bey’e geldiler. Sarıklarını yere vurdular. Beyrek diye çok ağladılar. Kazan’ın elini öptüler, sen sağ ol, Beyrek öldü dediler. Namert dayın hile yapmış, bizi çağırdılar, vardık. Dış Oğuz Beyleri size asi olmuşlar, bilemedik. Kur’ân getirdiler, biz Kazan’a asi olduk, sen de bize itaat et dediler, ant içtiler, Beyrek ekmeğini çiğnemedi onlara itaat etmedi, dayın Namert Aruz öfkeleni, Beyrek’i oturduğu yerden kılıçladı. Bir oyluğunu düşürdü, sen sağ ol, Beyrek Hakk’a vasil oldu... dediler.” (s. 237-238)

c- Vefa

(On altı yıldır kayıp olan) Kam Püre’nin oğlu Bamsı Beyrek ile ilgili anlatılan şu olay bir vefa örneğidir: Beyrek Kapuzu aldı, babasının yurduna yakın geldi, baktı gördü

¹² Dede Korkut Kitabına usul ve yöntemi açısından bakacak olursak, burada dini tema ve sembollerin bolca işlendiğini görürüz.

ki, birkaç çoban yolun kenarında ağlıyorlar, hem durmayıp taş yığıyorlar. Beyrek der: Bre çobanlar bir kişi yolda taş bulsa yabana atar, siz bu yolda bu taşı niçin yığıyorsunuz? Çobanlar der: Bre sen seni bilirsin, bizim halimizden haberin yok dediler. Bre ne haliniz vardır? Çobanlar der: Beyimizin bir oğlu vardı, on altı yıldır ölüsü dirisi haberini kimse bilmez. Yalancı oğlu Yaltaçuk, ölüsü haberini getirdi, adaklısını ona verir oldular, gelir buradan geçer, vuralım onu, ona varmasın; eşine dengine varsın dediler. Beyrek Der: Bre yüzünüz ak olsun, beyinizin ekmeği size helal olsun..!" (s. 78-79) .

Kazan Beye, yiğitçe çarpışarak esir olduğu halde oğlu Uruz hakkında "kuş yürekli oğlunuz kaçıp anasına gitmiştir" şeklinde iftira atan arkadaşlarının yalanına dayanarak söylediği şu sözler, bizlere mücadelede kararlı ve vefalı olma mesajını vermektedir: "Beyler Tanrı bize bir hayırsız oğul vermiş. Varayım onu anasının yanından alayım, kılıç ile paralayayım. Altı bölük edeyim, altı yolun ayrımında bırakayım, bir daha kimse yaban yerde arkadaş koyup kaçmasın." (s. 105)

İç Oğuz'a Dış Oğuz'un asi olup Beyrek'in öldürüldüğü destanda, Beyrek'in özetle söylediği şu sözlerde de vefalı olmak işlenmektedir:

Ben Kazan'ın nimetini çok yemişim
Bilmez isem gözüme dursun!
Kara koçta cins atına çok binmişim
Bilmez isem bana tabut olsun!
Güzel kaftanlarını çok giymişim
Bilmez isem kefenim olsun!
Alaca büyük otağına çok girmişim
Bilmez isem bana zindan olsun!
Ben Kazan'dan dönmem, belli bil ! (s. 234-235)

d- Alçakgönüllülük (Tevazu)

Dede Korkut Kitabından almamız gereken önemli bir mesaj da alçakgönüllü olmakla ilgilidir. Hikâyelere baktığımızda, Beylerle halk arasında hatta çoban arasında, günümüz modern toplumlarında sıkça karşılaşılan bürokratik ve politik mesafenin olmadığını görürüz. Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinde, bu göçebe toplumunda çoban, hikâyenin baş kahramanıdır ve idarecisiyle senli-benlidir. Bu çoban, aynı zamanda, öteki destan kahramanlarının olağan üstü vasıfları ile bezenmiştir. Günlük hayatta fertler arasındaki ilişkiler gayet rahattır. Beyler gayet mütevazı olup, kendileri böbürlenip kibirlenmedikleri gibi, Kazan Hanın şu cümlelerinde görüldüğü gibi, böyle davrananları da sevmeyiz:

Erim, beyim diye övünmedim
Övünen erenleri hoş görmedim. (s. 221, 222)

İdarecilerin çevresindekiler de bu tevazua olumlu mukabelede bulunup, onu istismar etmeye yeltenen kişiler değildir.

e- Cömertlik ve İyilikseverlik

Misafirperverlik, yoksul giydirmek, büyük şölenler vermek beylerin şanıdır. "Er, malına kıymadıkça adı çıkmaz" sözü Korkut Ata'nın vecizeleri arasındadır.

Hatununun, Beyi Dirse Han'a yaptığı şu tavsiyeler, cömertlik ve iyilikseverlik konusunda bir hayli anlamlı görülmektedir. Ayrıca bu tavsiyede bulunanın bir kadın olduğu unutulmamalıdır. "... Yerinden kalk, alaca çadırını yer yüzüne diktir; attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kes; İç Oğuz'un, Dış Oğuz'un beylerini başına topla, aç görseñ doyur, çıplak görseñ donat, borçluyu borcundan kurtar, tepe gibi et yağ, göl gibi kırmız sağdır, büyük ziyafet ver, dilek dile..." (s. 11)

Kitapta geçen şu mısralar da doğrudan cömertlik ve iyilikseverlikle ilgilidir:

Kara elbiseli dervişlere adak verdim

Komşuma iyi baktım, yemek yedirdim

Aç görsem doyurdum, çıplak görsem donattım. (s. 107)

Deli Dumlul'un şu sözleri de cömertlik ve iyilikte bulunmakla ilgilidir:

Daim duran Cebbar Allah

Ulu yollar üzerine.

İmaretler yapayım senin için

Aç görsem doyurayım senin için

Çıplak görsem donatayım senin için. (s. 132)

Destanlarda, iyi dövüşmek, cesur olmak, "aç doyurup çıplak donatmak" kişinin kendisini ispatlamasının önemli bir göstergesi olarak sunulur. (s. 201) Bir savaş sonunda düzenlenen büyük şölenler ve hanlar hanının yılda bir evini yağmalatması da cömertlik ve iyilikseverlikle alakalıdır.

Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda geçen şu olayda da, cömertlik, iyilikseverlik, paylaşma ve gönül zenginliği işlenmektedir: "Adaklısı (Banı Çiçek)ndan, gelin hediyesi olarak bir kırmızı kaftan gelir. Beyrek bu kaftanı giyer ama bu, arkadaşları tarafından hoşnutlukla karşılanmaz ve onlar müteessir olurlar. Bunun üzerine Beyrek: Niye müteessir oldunuz? der. Onlar da: Nasıl müteessir olmayalım, sen kızıl kaftan giyiyorsun biz beyaz kaftan giyiyoruz. Bunun üzerine Beyrek: Bu kadar şeyden ötürü neden müteessir oluyorsunuz, bugün ben giydim, yarın naibi giysin, kırk güne kadar sıra ile giyiniz, ondan sonra da bir dervişe verelim!" (s. 69)

Dede Korkut Kitabının ikinci hikâyesi olan Dirsi Han Oğlu Boğaç Han destanı, ana tema olarak, iftirayı ve kötülüğe iyilikle karşılık vermeyi içermektedir. (s. 8-27) Sözkonusu destanda, Dirse Han'ın hatunu, oğlu Boğaç Han'a şöyle der: "... Yürü oğul, baban sana kıydı ise, sen babana kıyma!" (s. 23)

f- Misafirperverlik, Ziyafet ve İkram

Dede Korkut'a göre, misafiri gelmeyen kara evler yıkılsa daha iyidir. (s. 3) (Hanlar Hanı Bayındır Han yılda bir kere ziyafet verip Oğuz Beylerini misafir eder, attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirirdi. (s. 8) Bu, Beyler için en büyük şerefti.

Beyreğin, kendisini tanımayan ve kendi matemini tutan kızlara söylediği şu mısralarda da misafirperverlik ve ikram teması işlenmektedir.

Üç gündür yoldan geldim doyurun beni

Üç güne varmasın Allah sevindirsin sizi! (s. 81)

g- İstişare (Akıllı ve bilgiliye danışma)

Korkut Ata, Oğuz kavminin müşkilini hallederdi. Korkut Ata'ya (yani Dede Korkut'a) danışmadan iş yapılmazdı. O da, ne buyursa kabul edilir ve sözü yerine

getirilirdi. (s. 1) Pay Püre'nin, "Oğul, kudretli Oğuz Beylerini evimize çağıralım; nasıl uygun görürlerse, ona göre iş edinelim" sözlerinden, danışmasız iş yapılamayacağı anlaşılmaktadır. (s. 63) Zira Dede Korkut destanlarında kendini gösteren en ilgi çekici ahlaki yasaklardan biri, yalnız karar alma yasağıdır.¹³ Bunu, Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı destanda çok açık olarak görürüz. Hiç şüphesiz askerlerin hepsi ile ava çıkmak stratejik öneme sahip bir olaydır ve Kazan böyle bir av kararını Oğuz Beylerini toplayıp, onların görüşlerini alarak verir. Bundan başka, Kazan, bir diğer boyda, kafirlerle savaştıktan sonra oğlu Uruz'u kendi bıraktığı yerde pusuda bulamayınca şüphe ve endişelerini beylerle paylaşır, onlara başvurur. Begil oğlu Emre'nin boyunda, gelen haracın azlığı karşısında bunun nasıl bölüştürüleceği istişare sonunda karara bağlanır. İstişareye açık olmanın bir tezahürünü de İç Oğuzla Dış Oğuzun mücadelesinden bahseden Beyrek'in öldürüldüğü destanda görürüz. Aruz Koca, Kazan'a düşman kesilir ve Dış Oğuz beylerini çağırıp onlara bu hareketinin sebebini anlatır. Sonra beylere danışıp "beyler ya siz ne dersiniz?" şeklinde onların görüşlerini alır. (s. 233)

h- Çalıskan Olma, Tembel Olmama

Dede Korkut masallarında sürekli bir çaba, mücadele ve hareketlilik kendisini hissettirir. Örneğin, Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı destanda, Ulaş oğlu Salur Kazan şöyle der: "Ünümü anlayın beyler, sözümü dinleyin beyler, yata yata yanımız ağrıdı, dura dura belimiz kurudu, yürüyelim beyler, av avlayalım, kuş kuşlayalım, yabani geyik yıkalım, dönelim otağımıza inelim..." (s. 29)

ı- Şecaat /Kahramanlık

Dede Korkut Destanlarında yiğitlik ve kahramanlık önemli yer tutmaktadır. Oğuz boylarında bir erkek on dört-on beş yaşlarında ancak bir kahramanlık gösterince ona ad konuyordu. Örneğin, Kampüre'nin oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda Baypüre şöyle der: "Bre benim oğlum baş mı kesti, kan mı döktü? Evet baş kesti, kan döktü, adam devirdi dediler. Bre bu, oğlana ad koyacak kadar var mıdır? Evet sultanım fazladır dediler. Pay Püre Bey, Kudretli Oğuz Beylerini çağırdı, misafir etti, Dedem Korkut geldi, oğlana ad koydu. (s. 58)

"Kazan, Muhammed'e salavat getirdi, deve gibi bağırdı, aslan gibi kükredi, nara atıp haykırdı; yapayalnız, kafire at tepiti, kılıç vurdu. Döne döne bir zaman güzel savaş eyledi." (s. 116)

Seyrek destanında, Ters Uzamış adlı yiğidin Uşun Kocaoğlu'na şu çıkışmasında da yiğitlik ve kahramanlık teması işlenmektedir: "Bu oturan beylerin her biri, oturduğu yeri kılıcı ile, ekmeği ile almıştır; bre sen baş mı kestir, kan mı döktün (yani yiğitlik mi gösterdin), aç mı doyurdun, çıplak mı donattın dedi." (s. 201)

Kan Turalı Destanı, ağırlıkla, cesaret ve yiğitliğe dayalıdır. Kan Turalı Trabzon tekfurunun kızı Selcen Hatunu almak için ileri sürülen yiğitlik ve cesaret sınavlarından başarı ile bir bir geçer. Örneğin, "Boğanın zincirini alıverdiler, salıverdiler. Boynuzu elmas mızrak gibi. Kan Turalı'nın üzerine hücum etti. Kan Turalı adı güzel Muhammed'e salavat getirdi. Boğanın alnına öyle bir yumruk vurdu ki boğayı kıcı üzerine çökertti. Alnına yumruğunu dayadı, sürdürü meydanın dışına çıkardı." (s. 142)

¹³ Kemal Abdullah, *Gizli Dede Korkut*, s. 119

Kazan Hanın şu mısralarında da yiğitlik ve kahramanlık dile getirilir:

Doksan bir düşman gördümse kuşanmadım

Yüz bin er gördümse yüzümü dönmedim

Yüzü dönmez kılıcımı elime aldım

Muhammed'in dini aşkına kılıç vurdum. (s. 220)

i- Namuslu olmak

Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı destanda, Burla Hatun ile oğlu Uruz arasında geçen şu konuşma, namuslu olma ile ilgili olarak bize bir hayli fikir verecek niteliktedir: Burla Hatun oğluna şöyle seslenir: "Kafirler Kazan oğlu Uruz'u hapisten çıkartın, boğazından urgan ile asın, iki küreğinden çengele asın, kıyma kıyma ak etinden çekin, kara kavurma edip kırk bey kızıma iletin, kim ki yedi o değil, kim ki yemedi, o Kazan'ın hatunudur. Çekin döşegimize getirelim, kadeh sunduralım demişler; senin etinden oğlum yiyeyim mi, yoksa pis dinli kafirin döşegine mi gireyim, baban Kazan'ın namusunu lekeleteyim mi, ne yapayım oğul hey!" dedi. Oğlu Uruz der: "Ağzın kurusun ana, dilin çürüsün ana, ana Tanrı hakkı olmamış olsaydı, kalkarak yerimden doğrulaydım, yakan ile boğazımdan tutaydım, kaba ökçem altına ataydım, ak yüzünü kara yere tepeydin, ağzın ile burnundan kan fişkırtaydın, can tatlılığını sana göstereydim, bu nasıl sözdür, sakın ana benim üzerime gelmeyesin, benim için ağlamayasın, bırak beni kadın ana çengele vursunlar, bırak etimden çeksinler kara kavurma etsinler, kırk bey kızının önüne iletinler, onlar bir yediğinde sen iki ye, seni kafirler bilmesinler, bulmasınlar, ta ki pis dinli döşegine varmayasın, kadehini sunmayasın, babam Kazan'ın namusunu lekelemeyesin dedi..." (s. 43)

j- Dost olmak

Dede Korkut Kitabında her nefer, bütün erlerin kaygısını, bütün erler de her kişinin hukuk ve benliğini korur. Burada dostluk, paylaşma ve diğer-gamlık kendisini gösterir. Ancak düşmanların dostluğuna güvenilmez. Zira, "karı düşman dost olmaz."

Daha önce temas ettiğimiz şu olayda da dost ve arkadaş olanın vefalı ve sadık olması gerektiği mesajı verilmektedir: "Başa Kazan geldi, oğlu Uruz'u bıraktığı yerde bulamadı. Halbuki o esir olmuştu. A beyler, oğlan nereye gitmiş olabilir dedi. Beyler (yalan söyleyerek) der: Oğlan kuş yürekli, kaçıp anasına gitmiştir. Kazan karardı, döndü: Beyler Allah bize bir hayırsız oğul vermiş. Varayım onu anasının yanından alayım, kılıç ile paralayayım. Altı bölük edeyim, altı yolun ayırımında bırakayım, bir daha kimse yaban yerde arkadaş koyup kaçmasın." (s. 105)

k- Aile Ahlakı

Dede Korkut Kitabında anlatılanlardan, aile ahlakına, sevgisine ve bağlılığına büyük önem verildiğine şahit oluruz. Daha ziyade, tek kadınla evlenilir. Aile dışında aşk hayatı bilinmez. Doğunun bir çok hikâyelerinde ön sırada yer alan şehvetten burada bir iz yoktur. Beyler, karılarına karşı saygılı ve çok kibardırlar; onların fikirlerine ve duygularına önem verirler. Analar ve çocuklar aile reisi olan babaya, sonuna kadar itaat ederler. Aile düzeni çok sağlamdır. Kadınların hepsi uzun boylu, sağlam yapılı ve ırz ehli dirler. Onlarda kötülük yoktur. Başkasının namusuna yan bakılmaz. Karı koca birbirlerine ölüncüye kadar sadık kalırlar. Anne, baba, kardeş sevgisi aşktan bile üstündür.

Sözkonusu kitapta kahramanlar ve kızlar, birbirlerini arayıp-bularak evlenirler. Ve yiğitlikte de birbirlerinden geri kalmazlar. Bu kızlar delikanlılar gibi at süren, silah kullanan, vurup-yikan yiğitlerdir. Çoğu zaman yiğit, sevdiği kızı savaş meydanında, vuruşup-güreşip, imtihandan geçirdikten sonra alır. Kız da böyle bir imtihandan sonra erkeğini seçip ere gider. Beyrek'le Banu Çiçek'in, Kan Turalı ile Selcen Hatun'un aşkı böyle bir münasebetle ilgilidir.

İşte bu saf, temiz karşılıklı muhabbet ve müşterek münasebetler esasına göre kurulmuş ailede sağlam bir yakınlık vardır. Kadın, erinin en sadık **dostu**, genişlikte ve darlıkta **yoldaşı** ve dert ortağıdır.¹⁴ O, eri için tatlı canını esirgemeyen, gönül mülkünü şahlandıran bir varlıktır. Deli Dumrul'da bile bu sarsılmaz aile hayatının güzel manzarasının şahidi oluruz:

Allah ile aralarındaki şarta göre, kendi canı yerine başka bir can bulunmakla kurtulacağı vaad edilen Deli Dumrul, önce babası ve anasının yanına gider, "dünya şirin, can aziz, canıma kıyamam, belli bil" diyerek ana ve babası onu reddederler. O, çaresiz kalarak vedalaşmak için iki oğlunun anası olan kadının yanına gelir. Durumu ona nakledip, çocuklarını öper, helalleşmek ister. Bunu duyan Hatun'un son derece ulvî bir **sadakat** ve büyük **muhabbet** hissiyle, emsalsiz **vefa** örneği göstererek "benim canım senin canına kurban olsun!" der.

Hatunun bu fedakarlığı karşısında Deli Dumrul da kayıtsız kalmamaktadır. Onun uğrunda şirin canını esirgemeyen sadakatli kadınına kıymamakta, onu, öz canı kadar aziz tutup, Allah'a yalvararak; "Alırsan ikimizin canını birden al, koyarsan ikimizin canını birlikte koy" (s. 132) demektedir.

Del Dumrul ile kadının birbirine olan bu ideal aile bağının **sadelik**, **mertlik** ve **karşılıklı sevgi** uğrunda **fedakârlığı** karşısında Allah, onların her ikisine 140 yıl ilave ömür verir, böylelikle saf ve samimi aile muhabbeti gerçek manada ölüme galip gelir. (s. 121-132)

Eşe karşı **tatlı dilli** olunur ve ona iltifatta bulunulur. Örneğin, Dirse Han evine gelip, çağırıp hatununa şöyle söyler:

Beri gel başımın bahtı, evimin tahtı
Evden çıkıp yürüyünce selvi boylum
Topuğumda sarmaşınca kara saçlım
Kurulu yaya benzer çatma kaşlım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Kavunum, yemişim, düğleğim.. (s. 10)

Dirse Han'ın Hatunu da eşine şu iltifat dolu sevgi sözcüklerini söyler:

Beri gel başımın bahtı, evimin tahtı
Han babamın güveysi
Kadın anamın sevgisi
Babamın, anamın verdiği

¹⁴ Bkz. Cemşidov, *Kitâb-ı Dede Korkud*, s. 87-89.

Göz açıp da gördüğüm, gönül verip sevdiğim.¹⁵

Şu beyitlerde de kocaya yaklaşım, koca sevgisi ve ona karşı gösterilen vefa ve feragat işlenmektedir:

Göz açıp da gördüğüm

Gönül verip sevdiğim

Koç yiğidim, şah yiğidim

Bir yastıkta baş koyup emiştğim..

Senden sonra ben neylerim

Yaylar olsam benim mezarım olsun

Soğuk soğuk sularımı içer olsam benim kanım olsun

Altın akçeni harcar olsam benim kefenim olsun..

Senden sonra bir yiğidi

Sevip varsam, beraber yatsam

Alaca yılan olup beni soksun..

Arş şahit olsun, sekizinci kat gök şahit olsun

Yer şahit olsun, gök şahit olsun

Kadir Mevlam şahit olsun

Benim canım senin canına kurban olsun. (s. 131)

Altın tahtımın sahibi beyim yiğit,

Göz açıp da gördüğüm

Gönül verip sevdiğim.. (s. 187)

Selcen Hatun'un şu mısralarında da ailede eşlerin birbirine vefası ve sadakati işlenir:

Alaca yorgan içinde seninle sarmaşmadım

Tatlı damak tutarak emişmedim

Al duvağımın altından söyleşmedik.

Tez sevdin, tez usandın kavat oğlu kavat

Kadir Allah bilir ben sana munisim, yârim, kıyma bana. (s. 156)

Şu cümlelerde de aile içi paylaşma ve fedakârlık işlenmektedir:

"Bir gece Begil yatağında acı acı inledi, ah etti. Hatunu ona:

Bey yiğidim kalabalık düşman gelse dönmezdim, kalçana ok sapsansa inlemezdim, insan koynunda yatan helallisine sırrımı söylemez mi olur, nedir halin ? dedi." (s. 190)

ka- Kadın

Kadının erkeğin güvenliği uğrunda fedakarlık göstermesi aslında Dede Korkut boylarının hepsine has olan bir hususiyettir. Bu özellikler Burla Hatun, Selcen Hatun, Dirse Hanım hanımı gibi kadın şahsiyetlerde kendini gösterir. Kan Turah, büyük mücadeleler sonucunda eş olarak aldığı Trabzon Tekfurunun kızı Selcen Hatun şöyle der:

Övünmeklik kadınlara bühtandır.¹⁶

¹⁵ Dede Korkut Kitabı, s. 18. Aynı iltifat dolu sevgi sözcüklerini, Uzun Burla Hatun da, eşi Kazan'a söylediklerini görürüz. (s. 105-106)

¹⁶ Bir başka yerde de şöyle geçer: "Övünmekle kadın, erkek olmaz." (Dede Korkut Kitabı, s. 156)

Dede Korkut Kitabının başında dört bayan eş tipi tanıtılır: (Karılar dört tür olur)

1. *Evin dayanağı*: Misafirperver, fedakâr olup, övgüye değer kadın tipidir.¹⁷

2. *Solduran sop*: Boğazına oldukça düşkün tip. Yiyip içmesine rağmen şükürsüz, sitemkâr ve sızlanan kadın tipi. Yergiyi hak eden kadın tipidir.¹⁸

3. *Dolduran top*: Gezip tozan, dağınık ve sorumsuz kadın. Bu da istenmeyen kadın tipidir.¹⁹

4. *Bayağı kadın*: Mazeret üreten, itaatsiz ve lakayt tutum sergileyen kadın tipidir. Bu da sakınılması gereken eş tiplerindedir.²⁰

Dede Korkut'da kadınlar olayların en faal ve önde gelen kuvvetlerindedir. Burla Hatun, Banu Çiçek, Selen Hatun vs. kitapta, tanınmış kahramanlar arasında bulunurlar. Eserde yer alan kadınlar, genel konumları, analık şerefi, saf muhabbetleri, aile namusuna düşkünlükleri, fedakarlıkları savaçlıkları, vb. gibi özellikleriyle tanıtılırlar.

Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı destanda, düşman tarafından esir edilmiş Burla Hatun'un, aile namusu uğrunda, kadınlık şerefi yolunda en ağır azapları çektiğine, dayanılmaz ıstıraplar yaşadığına şahit oluruz. (s. 41-43) Segrek'in eşinin şu mısrasında da, bir namus hassasiyeti gösterilmektedir:

Erkek sineği üzerime kondurmayayım. (s. 207)

kb- Anne

Kadın-ana destanda çok büyük bir gururla tasvir edilir. Ana hakkı, Allah hakkıyla beraber tutulur (s. 42) ve ana Tanrı derecesine yükselip mukaddesleştirilir. Bu, ananın Oğuz toplumunda yüksek şerefli bir yer tuttuğunu gösterir. Buradaki kadınlar aile şerefi, kadınlık namusu ve temiz sevgi uğrunda tevekkülleri, sebatları ile bu mevkie layık olduklarını gösterirler.²¹ Bunu her şeyden önce Burla Hatun'un kişiliğinde açıkça görmek mümkündür.

¹⁷ Dede Korkut bu tür kadınları şöyle anlatır: "Kırdan, yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, o onu yedirir içirir, ağırlar, azizler gönderir. O Ayşe, Fatma soyundandır hanım. Onun bebekleri yetişsin, ocağına bunun gibi kadın gelsin." (*Dede Korkut Kitabı*, s. 5)

¹⁸ Bu tip kadın da şöyle vâsfe edilir: Sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir külek yoğurt ekler, doyuncaya kadar tıka başa yer, elini böğrüne koyar der: Bu evi harap olası kocaya varalıdan beri daha karnım doymadı yüzüm gülmedi, ayağım pabuç yüzüm yaşmak görmedi der ah n'olaydı bu öleydi birine daha varaydım, umduğumdan daha iyi olaydı. Onun gibisinin hanım bebekleri yetişmesin, ocağına bunun gibi gelmesin. (s. 5)

¹⁹ Bu kadın tipi şöyle tanıtılır: "Dürtükleyince yerinden kalktı, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna çarpıştı, dedikodu yaptı, öğleye kadar gezdi; öğlenden sonra evine geldi, gördü ki hırslı köpek, büyük dana evini birbirine katmış, tavuk kümesine, sığır damına dönmüş, komşularına seslenir ki: Kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çankız, Çanaşa, Aynamelek, Kutlumelek, ölmeye yitmeye gitmemiştim, yatacak yerim gene bu harap olası idi; n'olaydı biraz benim evime baksaydınız; komşu hakkı Tanrı hakkı diye söyler. Bunun gibisinin, hanım, bebekleri yetişsin. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin. (s. 6)

²⁰ "Uzak kırdan, yabandan bir edepli misafir gelse, kocası evde olsa, ona dese ki: kalk ekmek getir yiyelim, bu da yesin dese kadın der: neyleyim, bu yıkılacak evde un yok, elek yok, deve değirmeninden gelmedi der; ne gelirse benim kalçama gelsin diye elini arkasına vurur, yönünü öteye, kalçasını kocasına döndürür; bir söylersen birisini koymaz, kocanın sözünü kulağına koymaz. O Nuh peygamberin eşiğİ asıllıdır. Ondandır sizi hanım, Allah saklasın. Ocağıma bunun gibi kadın gelmesin." (s. 6)

²¹ Cemşidov, *Kitâb-ı Dede Korkud*, s. 71.

Trabzon tekfurunun kızı Selcen Hatun ile evlenmeyi hak eden Kan Turalı'nın şu cümleleri anna-babaya sevgi, saygı ve bağlılık konusunda bir hayli fikir verici niteliktedir: "Kırk yerde otağ diktirdi. Kırk yerde kızıl alaca gelin odası diktirdi. Kan Turalı ile kızı getirip gelin odasına koydular. Ozan geldi, çoşturucu havalar çaldı. Oğuz Yiğidi'nin yüreği kabardı. Kılıcını çıkardı yere çaldı, kerti, dedi ki: Yer gibi kertileyim, toprak gibi savrulayım, kılıcıma doğranayım, okuma saplanayım, oğlum doğmasın, doğarsa on güne varmasın, bey babamın, kadın anamın yüzünü görmeden bu gelin odasına girersem dedi." (s. 148, 149)

Düşmanla yüzleştiğinde Kazan Han kan dökmek istememekte, komşuları ile sulh içinde yaşamak istemektedir. Kan dökmek adına anaşını ve oğlunu esir eden Şöklı Melik'in yanına gelip, bütün götürdüğü mallarını değil ancak anasını almayı talep eder. (s. 45-46) Bir başka ifade ile kan dökmek adına bütün ailesinden ve gelirinden vazgeçmeye razı olur. Aslında Kazan, dövüşten, vuruşmadan asla korkmamaktadır. Onun bu tavrı, bir taraftan anaya olan son derece yüce bir ilişkiyi, diğer taraftan da onun insani ve İslami değerlere bağlılığını yansıtır.

Boğaç Han annesine şöyle seslenir:

Beri gel ak sütünü emdiğim kadınıma ana!

Ak bürçekli izzetli canım ana,

Akanlardan sularına beddua etme

Bitenlerden otlarına beddua etme. (s. 21)

Ayrıca, annenin aile eğitimi ve ahlakında önemli bir yerinin olduğunu görmekteyiz. Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez.

Ana, evladın hem terbiyecisi, koruyucusudur; hem de onu ölümün elinden kurtaran şefkatli bir tabiptir. Birinci hikayede bedbahtların tahriki ile av yerinde ölümcül bir şekilde yaralanıp kalmış Boğaç'ı, dağ çiçeği ile ana sütü kurtarır. (s. 20) Burada yüksek bir benzetme vardır. Ananın büyüklüğü azametli dağlara, ana sütü ise taze dağ çiçeğinin temizliğine teşbih edilir.²²

kc- Kardeşlik

Dede Korkut Kitabında Üşun Kocaoğlu Segrek Destanında, Segrek, abisi Eğrek'i kurtarmak için zifafa girmeyi terk ederek, büyük bir aile dayanışması, feragati ve kardeşlik örneği sergilemektedir. (s. 201 vd.) Onun şu musraları, kardeşliğin önemini belirtir niteliktedir:

Kardeşli yiğitler kalkar kopar olur,

Kardeşsiz zavallı yiğit ensesine yumruk dokunsa

Ağlayarak dört yanına bakar olur.

Ela gözden acı yaşını döker olur. (s. 205)

l- /Siyaset Ahlakı

Dede Korkut Kitabında ferd, aile ve toplum ahlakı ile ilgili malzeme ve mesajlar bulmaktayız. Bireyler arası sevgi, yardımlaşma ve dayanışma; toprakları düşmana karşı savunma, birliği koruma, Han'a itaat bunlardan bazılarıdır. Örneğin, Begil'e Hatun şöyle der:

²² Cemşidov, a.g.e, s. 85.

Yiğidim, bey yiğidim. Padişahlar Allah'ın (yeryüzünde) gölgesidir; padişahına karşı asi olanın işi rast gelmez. (s. 188)

Kazan Han üç yılda bir evini bütün varını-devletini halka paylaştırır, sadece eşinin elinden tutup evinden çıkar, kalan malını Oğuzlar kapar ve paylaşırlardı. Kazan'ın bu hareketi, sosyal adalet ve hayırseverlik açısından, liderle halkının ilişkileri açısından önemlidir. Kazan'ın kahraman olarak yığıdığı, topladığı mallar kendi tekelinde değil halka açıktır yani ammenindir, halkındır.

Düşmanla yüzleştğinde Kazan Han kan dökmek istememekte, komşuları ile sulh içinde yaşamak istemektedir. Kan dökmek adına anasını ve oğlunu esir eden Şöküllü Melik'in yanına gelip, bütün götürdüğü mallarını değil ancak anasını almayı talep eder. Bir başka ifade ile kan dökmek, düzeni korumak adına bütün ailesinden ve gelirinden vazgeçmeye razı olur. Son destanında, Kazan'ın, İç Oğuz'a asi olan, onun birliğini bozmaya çalışan öz dayısı Aruz Koca'yı öldürmesi, netice itibarıyla, yine düzeni sağlamak, Oğuzun bütünlüğünü korumak adına yapılır.

Kazan Bey aynı zamanda temiz ahlaklı, pak yürekli bir erdir, aile reisidir, yöneticidir. O, Oğuz'un en büyük kahramanı, en cefakâr lideri olmakla beraber yüksek insani vasıflara sahip büyük bir şahsiyettir. Kazan faaliyetlerinde adaletli, dirayetli, vatanperver bir kişilik olarak akılda kalır.²³

III. SONUÇ

Kimlik tartışmalarının yapıldığı ülkemizde, yeni nesillere, öz değerlerimizi ve milli kültürümüzü, İslami edep ve edebiyatımızı sevdiren benimsetmek için *Dede Korkut Kitabı*nda anlatılanlar ve ondaki kahramanlar çok güzel birer örnek oluşturmaktadır.

Sözkonusu destanlarda önemli mesajlar verilmektedir. Ahlak açısından baktığımızda

- Ahlak ve maneviyatın önemi,
- Ahlakın dini temelleri,
- Dünya malı ve hırsı, kibir, yalan ve iftira gibi olumsuz ahlaki vasıfların kötülüğü ve bunlardan kurtulma,
- Doğruluk, vefa, alçakgönüllülük, iyilik, erlik, misafirperverlik, çalışkanlık, yiğitlik ve namusluluk gibi olumlu, güzel ahlaki vasıfların güzelliği ve onlarla vasıflanma,
- Kadının, annenin, babanın ailedeki yeri ve önemi,
- Yöneten ve yönetilen arasında sevgi, saygı, hakça paylaşma, adalet ve istişare temalarının işlendiği siyaset ahlakı ile ilgili önemli mesajlar almaktayız.

Osmanlı kültüründe Dede Korkut Kitabı bir mesele değildi. Zaten her toplulukta böyle bir dede vardı. Bugün o dedeler öldü veya öldürüldü. Toplum da kendi değerlerine sahip olamaz hale geldi. Aslında, halkla bütünleşen eserlerimize bakıldığında, Dede Korkut'un yaşadığı söylenebilir. Tarihi piyes ve romanlarla Küçük Ağa ve Devlet Ana gibi eserlerin üslubunda Dede Korkut tavrı açıkça görülür.²⁴ Kendi kültür şartları

²³ Cemsîdov, *Dede Korkud*, s.71.

²⁴ Mıyasoğlu, *Dede Korkut Kitabı*, s. 20.

içinde teşekkül eden Battal Gazi, Malkoçoğlu, Köroğlu gibi Türk filmi ve arabesk sözlerinin ifade ettiği yaklaşım tarzını, daha saf ve bozulmamış şekli ile, en çok Dede Korkut Kitabında bulabiliriz. Bu açıdan Türk Filmleriyle bir karşılaştırmada bulunacak olursak;

Beyrek gibi sevdiğine yıllarca uzak kalan,
Kan Turalı gibi yiğit kadın arayan,
Deli Dumrul gibi olağanüstü güçlere kafa tutmaya yeltenen,
Kazan Bey gibi iplerini parçalayan,
Boğaç Han gibi çocuk yaşta büyük işler başaran,
Banı Çiçek gibi sevdiği için yıllarca bekleyen,
Selcen Hatun gibi kocası için kendi milleti ile savaşa tutuşan,
Barla Hatun gibi namus için canını vermeye hazır olan,
Uruz ve Emen gibi babası-atası yolunda canını tehlikeye atan,
Seğrek gibi kardeş sevgisi için kendisine dünyayı dar eden ...
çok film ve hikaye kahramanımız vardır.

Çekilen acıları ve yoksullukları, çatışan hayat tarzlarını ve ümitsiz aşkları, hüznüle biten sonları, tedavisi mümkün olmayan hastalıkları, kırsal hayattan kent hayatına geçişin parçalanmışlıklarını tamamen piyasa şartlarında ele alan acılı arabesk kültürü, toplumumuzu yozlaştırmakta ve geleceğini karartmaktadır. Dede Korkut tavrı ile bunlara müdahale etmek, özellikle gençlerimize daha inançlı, ahlaklı, iyimser ve ümitli mücadele tarzlarını benimsetmek gerekmektedir.

Dede Korkut Kitabında, iki şeyi (ahlaki açıdan) yorumlamada zorlandığımızı belirtmek isteriz.

1. Kavat ve kavatoğlu kavat seslenme biçiminin veya sövgü sözcüklerinin sıkça geçmesi

2. Yer yer şarap içiminin ve altın taştan şarap sunmanın geçmesi.

Bu iki hususa, İç Oğuzla Dış Oğuz asi olup Beyrek'in öldüğü destanda kardeş kavgasının ve kanının işlenip, Aruz'un dili ile "benim kanımı koymayasın alasin" vasiyetinin yapılması da eklenebilir.²⁵ Fakat bu son destana, toplum düzenini bozmama, birliğe halel getirmeme; haksızlığa ve ahlaksızlığa karşı mücadele etme mesajlarının verildiği bir destan gözüyle bakmamız da mümkündür.

Tebliğimizi Dede Korkut'un, her destanın sonunda hemen hemen aynen tekrarlanan, şu dua cümleleri ile bitirmek istiyoruz:

Karlı kara dağların yıkılmasın, gölgeli büyük ağacın kesilmesin, taşkın akan güzel suyun kurumamasın, Kadir Mevlam seni namerde muhtaç etmesin; koşar iken ak boz atın sendelemesin, vuruşunda kara çelik öz kılıncın çeltilmesin, dürtüşürken alaca mızrağın ufanmasın, ak sakallı babanın yeri cennet olsun, ak bürçekli ananın yeri cennet olsun, âhir sonu arı imandan ayırmasın, amin diyenler Allah'ın cemalini görsün, ak alnında beş kelime dua kıldık kabul olsun, Allah'ın verdiği ümidin kesilmesin; derlesin toplasın günahımızı adı güzel Muhammed Mustafa'yüzü suyuyla bağışlasın hanım heey (âmin).

²⁵ Nitekim destanın sonunda Kara Göne, Aruz'un başını keserek Beyrek'in kanını dayısında koymazlar, evini talan ederler ve ganimet alırlar. (s. 239-240)

The Moral Messages in The Work of *Dede Korkut*

Dede Korkut is known as the ancestor, the leader, the miraculous saint of the Turks. And *Dede Korkut* is a work which consists of 12 epic stories and an introduction about the lives of the Muslims around the Northeast Anatolia told with the language of the Oghuz Turks.

In this book, the moral values and Islamic values are interwoven; morality is accepted as an extremely outstanding value. In the work, worldly wealth and desire, haughtiness, lie, slander and anger are introduced as *bad moral qualities*. Beauty, honesty, loyalty, humility, generosity and benevolence, hospitality, banquet and gift, consultation (consulting with intelligent and wise people), being hardworking, heroism, honor, friendship, etc. are reflected as *good moral qualities*.

Also, in the work of *Dede Korkut*, there are rich materials about family morality (the love, devotion, loyalty, self – sacrifice; the places and importance of the wife, the husband, the mother, the father, the brothers and the sisters, education of the family) and political morality

Key Words: *Dede Korkut*, The Work of *Dede Korkut*, Morality, Bad Moral Qualities, Good Moral Qualities, Family Morality, Political Morality.